

Ohniska napětí v Perském zálivu

Perský záliv byl po celá 90. léta centrem pozornosti světové veřejnosti a nejinak je tomu i na počátku 21. století. Spojené státy stále intenzivně hledají podporu pro svůj vojenský útok na Irák neboli konečné řešení otázky diktátora Saddáma Husajna. Dobro zvítězí nad zlem a diktatura se skloní před demokracií – takový názor lze snadno získat sledováním většiny médií.

Situace v Perském zálivu není tak jednoduchá (dobro-zlo), jak by se na první pohled mohlo zdát. Celý region zápasí s hlubokými vnitřními problémy a prochází dlouhodobou transformací. Při tomto procesu jsou však místní státy konfrontovány s mnoha obtížemi – vnitřní fundamentalistickou či naopak liberální opozicí, územními spory a dlouhodobě zakořeněným nepřátelstvím mezi Irákem a Íránem nebo mezi Irákem a Kuvajtem.

Státy ve sledované oblasti můžeme velmi zjednodušeně rozdělit do dvou skupin. První tvoří státy sdružené v Radě pro spolupráci v Zálivu (GCC – Gulf Cooperation Council). Vesměs se jedná o absolutistické monarchie, státy zbohatlé z těžby ropy a také státy, které můžeme obecně pojmenovat jako „západní spojence“. Druhou skupinu tvoří Irák a Írán, státy na černé listině USA, jež jsou obviněny z podpory terorismu a z vývoje zbraní hromadného ničení. Žádná ze snah tyto země politicky a ekonomicky izolovat však nedošla kýženého cíle. Irácký režim měl být následky sankcí oslaben, ale opak se stal pravdou. Ani americká snaha mezinárodně izolovat Írán neuspěla. Pouze zkomplikovala vnitřní transformační proces (zpomalila reformy prezidenta Chátamího) a donutila Írán obracet se na jiné partnery – Rusko, Čínu a také státy EU.

Cílem této studie je mj. poukázat na celou škálu problémů v Perském zálivu, kterou by mohl pokus USA o vojenský zásah ovlivnit, oživit či přímo vyvolat. Je třeba vnímat, že podle Národní bezpečnostní strategie USA, kterou prezident Bush podepsal v září tohoto roku, jsou Američané **ochotni jednat vůči všem vznikajícím hrozbám ještě předtím než se zformují**. Toto ospravedlnění preventivního úderu vysvětluje americkou politiku vůči Iráku, a zároveň varuje, že riziko konfliktu je skutečné a může k němu dojít i bez souhlasu Rady bezpečnosti OSN.

Ještě před tím, než se budu věnovat jednotlivým státům regionu, zevrubně charakterizuji nejsilnější regionální organizaci, jíž je Rada pro spolupráci v Zálivu – GCC. Tato organizace, sdružující pouhých šest členů, je už na první pohled mnohem pružnější než např. Liga arabských států, protože jejími členy jsou pouze absolutistické monarchie s velmi podobnými zájmy. Vytvoření regionální organizace bylo poprvé navrženo na islámském summitu v lednu 1981 a 4. 2. téhož roku byla oficiálně založena šesti státy: Saúdskou Arábií, Ománem, Bahrajnem, Katar, Kuvajtem a Spojenými arabskými emiráty.

Na první schůzce nejvyšších představitelů v Abú Zabí 25.-26.5.1981 byl schválen statut organizace. Její cíle jsou: (i) dosáhnout koordinace, integrace a spolupráce mezi členskými státy ve všech oblastech, (ii) prohloubit a posílit již existující spolupráci, (iii) vytvořit podobné systémy ve všech oblastech, včetně oblasti ekonomiky a financí, obchodu, cel a dopravy, vzdělání a kultury, zdravotnické a sociální, turismu a informací, práva a admi-

nistrativy, (iv) podporovat vědecký a technický rozvoj v oblasti průmyslu, těžby nerostných surovin, zemědělství atd.

Hlavním orgánem je Nejvyšší rada, kde pravidelně zasedají hlavy šesti členských států. Dále ještě existuje ministerská rada, generální tajemník jmenovaný na tři roky Nejvyšší radou a pět specializovaných výborů. Cíle organizace byly od samého počátku dalekosáhlé, ekonomická i politická integrace se však rozhodně daří.

Jedním z důvodů založení této organizace byla změna iránské politiky po islámské revoluci v roce 1979. Vypuknutí iránsko-irácká válka samozřejmě nenechala v klidu ani menší státy v oblasti, protože bojištěm se velice brzy stal celý Perský záliv. GCC i ostatní arabské země podpořily Irák. I to pravděpodobně vedlo ke zvýšenému nepřátelství a výhrůžkám ze strany Íránu. Členové Rady reagovaly posílením vzájemných vojenských vazeb a snahou vytvořit jednotný obranný systém vzdušného prostoru. Vypukla ohromná vlna zbrojení, která probíhá dodnes, po válce v Zálivu možná s ještě větší intenzitou. GCC se ale nakonec výrazně podílela na uzavření mírové smlouvy Iráku s Íránem (určeným prostředníkem byl ománský sultán). Íráckou okupaci Kuvajtu GCC okamžitě a razantně odsoudila; po zhodnocení vlastních možností všechny členské země souhlasily s rozmístěním mezinárodních vojsk v čele s americkými jednotkami, a také se aktivně zúčastnily osvobození Kuvajtu. Mezinárodní krize vyvolaná íráckým útokem ale pozitivně zapůsobila na vztah k Íránu, který prodělal rychlou změnu. Na 11. summitu GCC v Kataru se dokonce hovořilo o možnosti zapojení Íránu do nějaké širší bezpečnostní struktury. GCC ale také konstatovala, že bude třeba mnoha a mnoha jednání, aby se vyjasnila rozdílná stanoviska.

V současnosti jsou všechny státy, ale nikoliv GCC jako celek, vojensky spjatý s USA a se západní Evropou. Jejich bezpečnost lze tedy považovat za dobře zajištěnou díky trvalé vojenské přítomnosti spojenců. I přes rozsáhlé zbrojní programy je nutné konstatovat, že jednotlivé státy GCC nejsou schopny využívat potenciálu nových zbraňových technologií a nejsou schopny obrany před rozsáhlým útokem velkých severních sousedů.

Vzájemná integrace jednotlivých armád je teprve v plenkách a společná jednotka rozmístěná v Saúdské Arábii má pouze 5000 mužů (nedávno bylo rozhodnuto o rozšíření na 22 000 vojáků). Problémy, které mohou negativně zasáhnout do vzájemného uspořádání vztahů můžeme rozdělit do čtyř skupin: vnitřní opozice proti současným absolutistickým režimům (islamisté i liberálové jsou proti americké vojenské přítomnosti v regionu), vzájemná rivalita a spory mezi státy, saúdská snaha o hegemonii a v neposlední řadě vojenská nesoběstačnost.

Bahrajn

Bahrajn patří mezi zakládající členy GCC a hraje klíčovou roli v americké politice na Středním východě – je totiž základnou americké 5. flotily. Tento fakt je problematickým zejména k domácímu veřejnému mínění. Většinou populaci země tvoří totiž šíité, ale vládnoucí dynastie je sunitská, což dlouhodobě vede ke značnému vnitropolitickému napětí. V současné době navíc probíhá proces vedoucí k přechodu od absolutistické monarchie k monarchii konstituční. Tento proces dostal konkrétnější rozměr s nástupem nové hlavy státu, šejcha Hamada bin Isa al-Chalífy – rozsáhlé amnestie pro představitele exilové opozice, slib demokratizace a větší účasti šíitské většiny na politickém životě. To se týkalo i možnosti účasti žen ve volbách (aktivně i pasivně). V lednu 2001 šejch stanovil datum referenda k přijetí tzv. Národní charty, která bahrajnskou politiku zásadním způsobem uvolňuje a předpokládá vznik

dvoukomorového parlamentu, přičemž dolní komora má být volena přímo ve všeobecných volbách. Referenda se účastnili občané starší 20 let a charta byla přijata 98 % hlasů. Některé opoziční skupiny však dosavadní změny považují za kosmetické a málo razantní. Faktem je, že odkládaný dialog vlády s opozicí byl konečně zahájen a stále pokračuje.

Největším problémem tak zůstává náboženské rozdělení populace a malá účast šitské většiny na správě země, ale také například v personálním obsazení ozbrojených sil, které byly donedávna čistě sunitské. Tento vnitřní rozkol byl umocněn zejména po iránské revoluci v roce 1979 a následné snaze iránského režimu o vývoz islámské revoluce za hranice. Bahrajn patřil mezi čelní adresáty a opakovaně Írán obviňoval z podpory radikální opozice.

Po celá 90. léta docházelo v Bahrajnu k pouličním nepokojům, například i díky rostoucí nezaměstnanosti (Bahrajn na rozdíl od sousedů nemá výrazné zásoby ropy a je spíše centrem bankovníctví a služeb.)

Jako největší zahraničně politické úskalí jsou obecně vnímány vztahy s Íránem. Vzájemný spor zaujímá zvláštní postavení, protože se nevede o část území či jeden ostrov - zpochybněna je sama existence suverénního státu.

Základem pro iránský nárok na Bahrajn je jeho panství nad ostrovy v 17. a 18. století, které skončilo roku 1783. I tato hrozba se stala jedním z důvodů, proč bahrajnský šejch přistoupil ke smlouvě o míru na moři s Velkou Británií v roce 1820 a posléze podepsal i protektorátní smlouvu výměnou za všestrannou ochranu Velké Británie. Persie ale už tehdy tyto dohody zpochybnila tím, že Bahrajn údajně neměl právo uzavřít smlouvu bez jejího vědomí. 15. 3. 1844 předložil perský premiér Aghassi argumenty své země: a) Perský záliv od Šat al Arab až po Maskat patří Persii, b) všechny ostrovy v zálivu náleží Persii, což schvaluje celý svět, protože používá označení Perský záliv, b) Bahrajn vždy patřil Persii.

S těmito argumenty si britská správa nedělala příliš velké starosti, ale přesto odpověděla, že Bahrajn sice mohl být na Persii závislý, ale nikdy jí nepatřil. Nicméně Persie se uchýlila k protestům prakticky vždy, když Bahrajn učinil nějaké závažnější rozhodnutí, jako například povolení k těžbě ropy americkým společnostem. Ostřejší reakce se ostrovní stát dočkal, když Velká Británie oznámila, že bude jednat s Bahrajnem jako s nezávislým státem. Írán v roce 1957 prostě uvedl v novém státním uspořádání Bahrajn jako svou 14. provincii. Na to okamžitě reagoval britský ministr zahraničí Ormsby Gore, který iránský nárok ostře odmítl a slíbil Bahrajnu britskou ochranu. Také Liga arabských států 15. 11. 1957 vyhlásila, že Bahrajn považuje za arabské území, a podpořila tím vlastně ještě neexistující samostatný stát. Týden nato ovšem iránský šáh zopakoval předchozí stanovisko, že Bahrajn je nedělitelnou součástí Íránu. Vzniklou situaci se nakonec s iránským a bahrajnským svolením rozhodla řešit Organizace spojených národů. Na Bahrajn byli vysláni zástupci OSN v čele s Vittorioem Giucciardim, kteří mezi 30. 3.-18. 4. 1970 dospěli k závěru, že drtivá většina obyvatelstva si přeje úplnou nezávislost. 11. 5. 1970 zprávu této delegace schválila Rada bezpečnosti OSN a totéž učinil i iránský parlament (14. 5. dolní sněmovna a 18.5. také Senát). Následovaly návštěvy vrcholných představitelů Teheránu a Manámy, které signalizovaly podstatné uvolnění napjaté situace v Zálivu. Dá se říci, že počátkem 70. let můžeme vysledovat všeobecné snahy o sblížení arabských zemí s Íránem, které však zhatilo iránské obsazení ostrovů Abú Músa a Malý a Velký Tunb.

Vztahy se ale mnohem více zhoršily po svržení iránského šáha v roce 1979. Naděje na smíření s Íránem byly definitivně pohřbeny, když nová vláda v září znovu vyjádřila nárok na Bahrajn. 22. 9. 1979 Bahrajn obnovení iránských požadavků ostře odmítl a dostalo se mu plné podpory arabských států, zejména Iráku. Celkově výbušná situace, která vyústila

v irácko-iránskou válku, si vynutila i založení Gulf Co-operation Council, jejímž členem se stal i Bahrajn.

Od války v Zálivu se vztahy s Íránem zlepšují, v roce 2000 byla například zavedena pravidelná lodní doprava a podepsána smlouva o zlepšení obchodní spolupráce. Nicméně Írán je stále vnímán jako potenciální hrozba.

Dalším, i když mnohem méně nebezpečným úskalím, je spor se sousedním Katarom o Havarské ostrovy, který již mnohokrát hrozil přerůst v ozbrojený konflikt. Problém vypukl poté, co zde byla objevena ložiska ropy. Svůj nárok v roce 1938 vyjádřil Bahrajn, a to přesto, že se ostrovy nacházejí v pásmu katarských teritoriálních vod a od katarského poloostrova jsou mořem odděleny pouze v době přílivu! Proti veškeré logice a nakonec i mezinárodnímu právu Velká Británie rozhodla, že ostrovy budou vlastnictvím Bahrajnu. Stejně tak Velká Británie podpořila Bahrajn v případě opuštěného korálového útesu al-Dibal. Za účelem těchto změn navrhl v roce 1966 Bahrajn provedení změny hranic. Obě strany se nakonec dohodly na arbitrážním řešení, které ale ještě téhož roku z obav z nepříznivého výsledku Bahrajn odmítl. Po dosažení nezávislosti obě země souhlasily s tím, že nezávislým prostředníkem bude Saúdská Arábie. Na její návrh se také obě strany dohodly na plné normalizaci vztahů a na prozatímním statu quo v otázce ostrovů. Katar i Bahrajn se také zavázaly nepoužít síly a žádným způsobem neblokovat další jednání.

K první výrazné komplikaci došlo 1. 3. 1980, když bahrajnský ministr průmyslu a rozvoje oznámil, že na ostrovech budou americkými společnostmi provedeny zkušební vrty. Na toto nenápadné rozhodnutí Katar 4. 3. reagoval vyhlášením, že podle všech hledisek - právních, geografických i logických - patří ostrovy Kataru. Navíc katarský ministr financí k tomu vcelku oprávněně dodal, že Bahrajn se může opírat pouze o britské rozhodnutí z roku 1939, které je ale přinejmenším sporné. Novou nadějí v této záležitosti představovala Gulf Co-operation Council, založená v roce 1981, jejímiž členy se staly také Bahrajn a Katar. Na první příležitost nemusela čekat dlouho, protože již na začátku března 1982 katarská vláda protestovala proti pojmenování nového bahrajnského vojenského plavidla podle sporných ostrovů. Na schůzce 7. - 9. 3. 1982 v Rijádu se obě strany shodly opět pouze na statu quo. Ani tentokrát však nevydržel déle než tři roky, protože Bahrajn začal v roce 1985 budovat na al-Dibalu umělý ostrov a na Havarských ostrovech vojenská zařízení. A to byl se vši pravděpodobností krok, o němž už Katar odmítl jednat a zvolil jednoduché a přímé řešení. 26. 4. 1986 přistál na al-Dibalu malý kontingent vojsk; přerušil stavbu a zajal dělníky, kteří však byli o měsíc později propuštěni. Hned nato začala horečná diplomatická aktivita a za zprostředkování Saúdské Arábie, Spojených arabských emirátů a Ománu byla v květnu 1986 podepsána nová smlouva. Katar stáhl z al-Dibalu své vojáky a bahrajnské stavby byly zničeny. Saúdská Arábie iniciovala zřízení společné komise, která se má sporem zabývat. Nakonec se oba státy dohodly na předání celé záležitosti Mezinárodnímu soudnímu tribunálu, který v roce 2001 rozhodl a ostrovy přisoudil Bahrajnu. Oba státy se tomuto verdiktu podřídily a konflikt tak byl zažehnán. Otevřela se tak další možnost spolupráce a hovoří se dokonce o vybudování mostu, který by oba státy spojil.

Vývojem prošly i vztahy s Irákem. Ten během konfliktu s Íránem požíval značné podpory Bahrajnu. Napadení Kuvajtu tento vztah pochopitelně přerušilo. Bahrajn nicméně není stoupencem nekonečné izolace Iráku, ale na druhou stranu trvalá americká přítomnost na ostrově neumožňuje zaujmout Bahrajnu vstřícnější postoj. Nicméně Bahrajn odmítl poskytnout USA a Velké Británii své základny pro útok na Irák v roce 1998 v rámci operace Pouštní liška. Americké letouny tak využily svých základen v Kuvajtu a Saúdské Arábii.

Obecně je Bahrajn vnímán jako země pod výrazným saúdským vlivem a dobré vztahy symbolizuje i vybudování silničního spojení z roku 1986.

Katar

Katar se na rozdíl od Bahrajnu nepotýká s nábožensky rozdělenou populací, ale s faktem, že dvě třetiny obyvatel tvoří imigranti. Jeho zahraniční politika je velmi individualistická (navazování kontaktů s Íránem a Izraelem) a Katar dokonce hrozil i opuštěním GCC. Současný vládce, emír Hamad bin Chalífa as-Sání, se dostal k moci nekrvavým palácovým převratem v roce 1995 a následně vyhlásil novou éru v dějinách země. Ukončil cenzuru tisku a slíbil zrušení Ministerstva informací. V roce 1999 proběhly volby do 29členného zastupitelstva. Voleb se účastnilo šest žen – kandidátek, a přestože neuspěly, jedná se o jasný důkaz výrazné liberalizace veřejného života. Posléze bylo vytvořena 32 členná rada ke studiu přechodu k demokracii a možnosti vytvoření přímo voleného parlamentu.

Katar je sice členem GCC, ale jeho zahraniční politika je mnohdy velmi nezávislá na této organizaci. Po vyřešení sporu s Bahrajnem nadále pokračuje napjatý vztah k Saúdské Arábii. Tu malý soused vnímá jako regionálního hegemonu a Bahrajn jako jeho pouhý satelit. V roce 1992 došlo na společných hranicích k přestřelce a zničení katarského pohraničního stanoviště. Celý územní spor pochází z roku 1974, kdy se vytyčovala hranice mezi Spojenými arabskými emiráty a Saúdskou Arábií a dodnes nebyl přes četná jednání vyřešen. Na protest proti dalším střetům dokonce Katar na summitu GCC v Manámě odmítl podepsat smlouvu o vnitřní bezpečnosti. Také odmítl předjednanou nominaci saúdského kandidáta na post generálního tajemníka GCC. Ke zlepšení vzájemných vztahů došlo až v roce 1997, ale vojenská spolupráce v rámci GCC tím byla vážně narušena.

Jako nejzásadnější projev katarské zahraniční politiky lze považovat kontakty s Izraelem po zahájení blízkovýchodního mírového procesu. Tyto vztahy byly sice jen na velmi nízké úrovni, ale Izrael otevřel v Kataru svou obchodní kancelář. Vzhledem k tlaku arabských států a nové vlně palestinsko-izraelského násilí v roce 2000 byla kancelář uzavřena. Přesným důvodem ale nejspíš bylo, že Katar se měl ujmout prezidentství v Organizaci islámské konference. Dalším faktem, který je mnoha sousedům trnem v oku, je existence **televize al-Džazíra**, která již v roce 1999 přinesla rozhovor s Usámou bin Ládinem (a také rozhovor se Saddámem Husajnem během náletů v roce 1998).

Podobně jako Bahrajn ani Katar nepodporuje úplnou izolaci Iráku a znovu otevřel svoje zastupitelství v Bagdádu v roce 1992. Co se týče vztahu s Íránem, Katar ze zemí GCC dospěl jednoznačně nejdále. Schůzky na úrovni ministrů byly završeny návštěvou prezidenta Chátamího v Kataru.

V poslední době se Katar stává klíčovým spojencem USA, protože těsně před dokončením se nachází obří vojenská základna al-Ubajd. Ta může pojmout až 120 bojových letounů a 10 000 vojáků. Katar udržuje dobré vztahy s Evropou, zejména s Francií.

Saúdská Arábie

Saúdská Arábie je mnohými považována za první fundamentalistický stát. Pravdou je, že vládnoucí dynastie Saúdů se opírá o wahábovský směr islámu, v zemi vládne šariátské právo, je zakázáno jakékoliv jiné náboženství než islám a ženy zde dokonce dodnes nesmějí

řídít automobily. Na druhé straně je Saúdská Arábie vedoucí politickou silou v GCC a zřejmě jedinou zemí schopnou efektivní obrany vlastního území. Jako ochránce svatých muslimských míst má však mnohé problémy – islamisté vyčítají královskému rodu vojenskou přítomnost USA, liberálové naopak kritizují totalitní strukturu režimu a korupci vládnoucí elity. Pokud k tomu přidáme narůstající rozpočtové problémy a otázku nástupnictví po nemocném králi Fahdovi, před saúdským královstvím stojí možná příliš mnoho výzev.

Právě otázka nástupnictví vyvolává otázku dalšího rozvoje země – korunní princ Abduláh je pouze o dva roky mladší než současný král a další nástupce v řadě na tom s věkem není o mnoho lépe. Zcela evidentně tedy hrozí riziko, že u moci se na krátkou dobu vystřídají přestárlí a nemocní panovníci.

Dalším vážným problémem je podpora americké kampaně proti terorismu. Saúdská Arábie se ocitla v překerní situaci, protože jak známo, Usáma bin Ládín pochází ze země a zřejmě čtyři únosci letadel z 11. září pochází z jižní provincie Asír, kde měla al Kajda své základny. S tím zřejmě souvisí i vzrůst teroristických útoků v posledních letech, oběťmi se stali zejména cizinci ze západních států.

Absolutní monarchie jako státní zřízení nedoznala výrazných změn. Jediným novým prvkem bylo zavedení Poradní rady v roce 1993, ale bez výraznějších pravomocí. V roce 1997 byla rozšířena na 90 členů a zvýšil se počet zástupců, kteří nepocházejí z královské rodiny.

Pro Saúdskou Arábii představuje stále největší bezpečnostní riziko irácký soused, a to po dobu, jakou bude u moci Saddám Husajn. Saúdové mají eminentní zájem na jeho odstranění, ale nikoliv na destrukci Iráku jako takového. Existuje totiž velká obava z šíitské opozice, kterou by mohl případný rozpad Iráku přivést k oficiální moci nebo k případnému spojení s Íránem. Proto Saúdská Arábie podporuje výměnu Saddáma za jiného sunitského vůdce, který by udržel na uzdě kurdskou i šíitskou opozici. Zde je nutné poznamenat, že pro konzervativní Saúdskou Arábii představuje demokratický proces v oblasti obecně stejné riziko jako islámský extremismus.

Na rozdíl od okolních států, Saúdská Arábie trvá na svém nekompromisním postoji k Iráku a odmítá, aby se Bagdád účastnil jakéhokoliv zasedání GCC.

Vztah s Íránem se ubírá přesně opačným směrem. Saúdové podepsali s Íránem bezpečnostní smlouvu o spolupráci při boji s kriminalitou, terorismem a praní špinavých peněz a učinila tak jako první ze států GCC. Tento postoj však přinesl nepřijemnosti ve vztahu ke Spojeným arabským emirátům, které vedou s Íránem letitý územní spor, v němž se spoléhají na pomoc arabských sousedů.

Írán

Očima USA je Írán bodem osy zla podporující terorismus, na druhou stranu se jedná o stát s velmi liberální politickou atmosférou. Od překvapivého zvolení prezidenta Chátamího v roce 1991 se zintenzívněl reformní proces v zemi, který přední český arabista, doc. Gombár, popisuje jako obdobu sovětské perestrojky, tedy změnu v rámci systému. Nový prezident vyhlásil myšlenku dialogu mezi civilizacemi a rozvoj občanské společnosti (včetně zrovnoprávnění postavení žen). Od této doby je íránská politika zcela naplněna bojem mezi reformisty a konzervativci. Prereformní orientace současného režimu byla potvrzena znovuzvolením současného prezidenta v minulém roce. Změna systému je však velmi pozvolná a obecná nespokojenost s pomalostí a blokováním reformů se často přenáší do pouličních střetů (asi

k největším došlo po zákazu reformních novin Salál v r. 1999). Některé změny jsou však viditelné velmi zřetelně, jako například legalizace politických stran z roku 1998.

V každém případě je Írán skutečnou lokální velmocí s rozsáhlými ambicemi do budoucnosti. Je čtvrtým největším vývozcem ropy a se svými 66,5 milionu obyvatel zdaleka populačně nejbohatší stát v oblasti. Pro politiku Íránu je typické spojení šíitského islámu a vypjatého nacionalismu. (Nejsilněji jsou zastoupeni Peršané – 51 % obyvatelstva, Arabové tvoří jen 3%. Time Almanac 2003.) Politický systém je nadále pod kontrolou duchovenstva, které vykazuje výrazně klientistické rysy, ale je na druhou stranu založen na svobodných volbách a na vzájemné kontrole jednotlivých institucí. Prezident i parlament jsou např. voleny přímo ve všeobecných volbách. Protože tyto dvě instituce ovládají reformisté, hlavním problémem je privilegované postavení duchovenstva, které v praxi znamená vetování důležitých zákonů a také kontrolu armády.

Co se týče vnější politiky, ta byla do roku 1989 (smrt ajatolláha Chomejního) charakterizována intenzivním vývozem islámské revoluce (Irák, Sýrie, Libanon atd.). Tato skutečnost Írán izolovala a způsobila všeobecnou podporu Iráku v osmiletém konfliktu. Po celá 80. léta tak Írán znamenal skutečnou vnější i vnitřní hrozbu pro arabské země v oblasti. Přísná neutralita během války v Zálivu však přinesla zmírnění této izolace. USA však s nástupem prezidenta Clintona začaly aplikovat teorii „dvojího zadržení“ (rozuměj Irák a Írán) a vyřadily tak nejsilnější stát v regionu z budování bezpečnostní architektury Perského zálivu. Americký postoj pak ještě přitvrdil zavedením jednostranných ekonomických sankcí, jejichž platnost byla v srpnu 2001 prodloužena. Írán tedy začal znovu budovat vztahy se státy GCC, se Sýrií, svým tradičním spojencem, a státy EU (zejména Německo a Francie). Íránský model zajištění regionální bezpečnosti předpokládá stažení všech cizích vojsk a čistě islámské řešení jakéhokoli konfliktu.

Přes jasné zlepšení v oblasti mezinárodních vztahů přetrvává územní spor se Spojenými arabskými emiráty a Irákem, vážným problémem je i hranice s Afghánistánem (časté střety s ozbrojenými pašeráky drog).

Jednoznačně nejproblematičtější jsou ale napjaté vztahy s USA. Spojené státy Írán obviňují z blokování mírového procesu, financování islamistických skupin (Hamas, Hizbullah a Islámský džihád), okupace ostrova Abú Músa a Malý a Velký Tunb, výroby balistických raket, vývoje chemických a dalších zbraní hromadného ničení.

Írán na tato obvinění odpovídá, že jeho zbrojní programy jsou určeny výhradně pro obranu a jeho jaderný program pouze pro civilní použití. Americká politika dosáhla pouze toho, že Írán se orientuje na nové partnery. Od roku 2000 se například velmi zintenzivnily vztahy s Ruskem, které vyústily v rozsáhlé zbrojní kontrakty a spolupráci v jaderném výzkumu (např. dokončení jaderné elektrárny v Búšéhrú). Rusko se tak stalo největším dodavatelem moderních zbraní. Obdobná spolupráce byla navázána i s Čínou a existuje potenciál podobných vztahů např. s Indií.

Největší úsilí v letech 1999-2000 Írán investoval do zlepšení spolupráce se zeměmi GCC, kde propaguje zejména myšlenku společného paktu o neútočení, jako náhrady za cizí vojenskou přítomnost v Zálivu. Až na přetrvávající problémy se Spojenými arabskými emiráty a podezíravý postoj Bahrajnu se podařilo nastolit zcela novou úroveň regionální spolupráce. V té nejdále došly Saúdská Arábie, Kuvajt a Omán. Určité znepokojení ale vyvolává nový íránský program modernizace námořnictva a vývoj nových typů balistických raket (tento typ zbraní má ve výzbroji např. i Saúdská Arábie).

Vztahy s Irákem se sice po historické návštěvě íránského ministra zahraničí v Bagdádu zlepšily, ale stále se nedá hovořit o standardní úrovni. Vzájemná nedůvěra, stále nevyřešené

důsledky války, obavy Saddáma z šíitského jihu, nedořešený územní spor – to jsou všechno otázky, které doposud nebyly vyřešeny. Byly však učiněny určité vzájemné vstřícné kroky, např. propuštění válečných zajatců či povolení pro šíitské poutníky k návštěvě svatých míst na jihu Iráku (Nedžef a Kerbelá).

Irák

Irák je považován za hlavní zdroj napětí a nestability v regionu. Na zemi je vyvíjen značný tlak a je stále podrobena sankcím OSN. Podpora palestinské intifády (i když většinou pouze slovní) však Saddámu Husajnovi přinesla značnou popularitu mezi arabskou veřejností. Státy GCC stejně jako Írán po válce v Zálivu udržují vztahy s Irákem na minimální úrovni, pouze Saúdská Arábie a Kuvajt jsou zastánci skutečně tvrdé linie.

Od nástupu Saddáma Husajna k moci je Irák, ač republikou v čele s prezidentem a voleným parlamentem, diktaturou jediného muže. Arabský nacionalismus reprezentuje strana Baas, jejíž vedoucí úloha je pevně zakotvena v systému. Právě tato strana je pro všechny adepty jakýmsi výtahem k moci. Privilegované postavení v armádě a ve straně zaujímají příslušníci sunitských kmenů z centrálního Iráku a členové tzv. tikritského klanu (podle rodiště Saddáma Husajna). Obě tyto privilegované skupiny však díky postavení a přístupu k moci zároveň představují jediné možné ohrožení pro Saddámov režim. Faktem je, že všechny dosavadní pokusy o převrat měly původ v těchto skupinách.

Dalším rizikem pro vnitřní stabilitu zůstává etnická a náboženská nejednotnost země. Šíitská většina nemá žádný praktický vliv na správu země a častá povstání jsou toho důkazem. Největší povstání bezprostředně po válce v Zálivu bylo brutálně utopeno v krvi a ocitlo se zcela bez proklamované americké pomoci. Severní oblast je centrální vládou téměř nekontrolovaná a je ovládaná kurdskými frakcemi. Rozpory mezi samotnými Kurdy (dvě hlavní skupiny vedou Barzání a Talábání) však zapříčinily, že kurdské revolty nikdy neslavily definitivní úspěch – funkční autonomii či nezávislý kurdský stát. Právě vnitřní rozpolcenost Iráku je asi nejzávažnější otázkou při úvahách o případném sesazení samotného Saddáma. Nikdo si totiž nepřeje rozpad Iráku jako takového. Země je tradičně chápána jako přirozená arabská protiváha perského Íránu a představa připojení šíitského jihu k Íránu a vznik nezávislého Kurdistanu není lákavá pro žádnou z velmocí. Právě z tohoto důvodu je nyní vyvíjeno značné úsilí o vzkríšení a posílení irácké exilové opozice.

Kuvajt

Před osudnou válkou v Zálivu byl Kuvajt jedním z nejbohatších států na světě, zjevně bez vážných nepřátel. Irácký vpád a následné osvobození přinesly zemi obrovské škody, z nichž mnohé nebyly odstraněny dodnes.

Jeden z problémů současného Kuvajtu je podobný saúdskému, je jím otázka nástupnictví. Současný emír Džábir al-Sabah je vážně nemocen a soubor možných nástupců vyvolává obavu, že zemi budou řídit nemocní a slabí panovníci. Sociální problémy kuvajtské společnosti narůstají. Je zde spor mezi islamisty a liberální opozicí o podobu státu a také narůstající nezaměstnanost a kriminalita. Více než polovinu populace tvoří přistěhovalci, ale populační nárůst 4,1 % patří k nejvyšším. Tradiční paternalistické pojetí státu se již přiblížilo k možnostem ekonomiky.

Garantovaná zaměstnanost a nejrůznější sociální jistoty a výhody příliš vyčerpávají státní pokladnu a v nejbližších dobách bude muset dojít k razantním změnám.

Podobně jako u dalších států, došlo i v Kuvajtu k částečné demokratizaci. Slíbené volby do Národního shromáždění (má i legislativní pravomoc) se poprvé uskutečnily v roce 1992 a naposledy v roce 1999. Voleb se účastnili pouze muži starší 21 let, ale předpokládá se, že v příštích volbách v roce 2003 dojde k zapojení žen. V současné době mají většinu islamisté, což výrazně ztěžuje komunikaci s vládou a panovníkem, ale na druhou stranu potvrzuje skutečnou svobodu volby.

Kuvajt stále vnímá Irák jako zdroj největšího ohrožení. Irák totiž suverenitu Kuvajtu zpochybnil již v roce 1961 a nezávislost státu uznal až pod silným britským tlakem. Po válce v Zálivu sice Irák uznal práci delimitační komise na společné hranici, ale celá oblast je perspektivně oblastí sporu díky bohatým nalezištím ropy. Kuvajt také zůstává zastáncem nejtvrďšího postupu vůči Iráku a podpořil americké letecké úder v roce 1998.

Vztah s Irákem na dlouhou dobu ovlivnil i politiku vůči GCC. Kuvajt byl zklamán, že i přes existenci tohoto sdružení nebyly schopny okolní státy vojensky zasáhnout okamžitě po iráckém vpádu. Kuvajt tak sice nadále podporuje další spolupráci v rámci GCC, ale prakticky se spoléhá na pomoc západních spojenců. Tento trend je ovšem v regionu běžnou praxí a jednotlivé státy mají vlastní bezpečnostní smlouvy s USA, Velkou Británií a Francií.

Spojené arabské emiráty

Spojené arabské emiráty (dále jen SAE) jsou jedinou federací v oblasti, tvořenou sedmi emiráty. Dominantní postavení má Abú Zabí, kde se nacházejí největší ropné zásoby. Dubaj je naopak jedním z nejvýznamnějších center obchodu a turistiky v Zálivu. Dlouhodobě se jedná o jednu z nejstabilnějších zemí.

Přestože mají SAE územní spory se všemi sousedy, jen jeden z nich představuje skutečné riziko. Jedná se o tři ostrovy (Abú Músa, Malý a Velký Tunb), které v současnosti ovládá Írán. Ostrov Abú Músa patřil emirátu Šardžá, ale po odchodu Britů byl rozdělen mezi Írán a SAE. V roce 1992 ale Íránci celý ostrov obsadili a anektovali. Malý a Velký Tunb oficiálně patří emirátu Rás al-Chajmá. Oba dva však byly obsazeny íránskými jednotkami již v roce 1971. Výše uvedený spor se prozatím nepodařilo vyřešit a stále představuje výrazné ohnisko napětí. SAE totiž zejména z tohoto důvodu razantně investují do nákupu nejmodernějších zbraní, zejména útočných letounů (USA dokonce SAE udělily výjimku a povolili prodej nejmodernějších verzí letounu F-16). Zvolení prezidenta Chátamího sice představuje určitou naději na smírné řešení, ale prozatím nebylo dosaženo žádného pokroku. SAE hrozí žalobou Mezinárodnímu soudu zatímco Írán je ochoten přistoupit výhradně na bilaterální jednání bez předběžných podmínek.

Spor s Íránem však vyhrotil i vztahy v rámci GCC, a to v roce 1999, kdy většina států začala navazovat užší vztahy s Íránem, bez ohledu na problémy SAE. Spojené arabské emiráty dokonce hrozily vystoupením z organizace, pokud se jim nedostane patřičné podpory. Obecně lze říci, že pro většinu států GCC je zlepšení vztahů s Íránem lákavější devizou než napětí kvůli jedinému územnímu sporu. SAE tak obdržely víceméně pouze politickou podporu sousedních zemí.

SAE vedou také územní spor s Ománem a se Saúdskou Arábií. Spor s Ománem však oběma státy není brán jako podstatný a spor se Saúdskou Arábií je tlumen politicky. Přestože SAE

mohou vznášet nárok na podstatné území, prakticky tak nečiní. Saúdská Arábie je totiž jedinou arabskou zemí, která je schopna v případě krize výrazné vojenské pomoci.

Co se týče zahraniční pomoci, SAE mají jednoznačně nejsilnější vazby na Francii, která se zavázala v případě krize k rozvinutí 70 000 vojáků, 120 letounů a 200 vrtulníků pro obranu emirátů.

Za vnitřní problémy můžeme považovat dodnes nesjednocené ozbrojené síly a problémy se složením populace – 45 % obyvatel totiž tvoří Pákistánci a Indové a díky masivnímu přistěhovalectví je v emirátech dvojnásobek mužů než žen. Stát proto musel přijmout mnohá opatření a na přelomu let 1996 a 97 bylo vyhoštěno celkem 200 000 zahraničních dělníků.

Omán

Omán byl dlouhá léta stranou hlavního proudu arabské politiky a i díky své poloze byl v podstatě izolován. Přesto zaujímá strategickou polohu a zejména díky poloostrovu Musandam je schopen přímé kontroly Hormuzského průlivu, tedy cesty vedoucí do Perského zálivu. Omán je považován za velmi stabilní zemi, a to i přesto, že podobně jako ostatní státy se potýká s otázkou nejasných hranic, v tomto případě se Saúdskou Arábií a SAE. Podobný je i problém s vnitřní islamistickou opozicí, která se staví proti cizí vojenské přítomnosti v regionu.

I Omán jako ostatní státy prochází stadiem opatrné demokratizace, i když veškerá moc je stále koncentrována v osobě sultána Kábuse. Poradní rada vzešla z voleb konaných v roce 2000, ale nemá žádnou legislativní pravomoc.

Omán i přes svoje relativní nezapojení do globálních záležitostí sehrával důležitou roli prostředníka při řešení zejména územních sporů v regionu. Je zastáncem vytvoření silné spojené armády GCC, která by měla čítat okolo 100 000 mužů, namísto uzavírání bilaterálních bezpečnostních paktů se západními státy. V tomto úsilí je Omán nicméně téměř osamocen. Ve vztahu s Íránem Omán zastává velmi vstřícný postoj a patří mezi kritiky americké politiky. Přátelské vztahy na všech úrovních byly završeny vzájemnou návštěvou válečných lodí v roce 1996. Omán byl také první zemí mezinárodní koalice, která po válce v Zálivu navázala kontakt s Íránem a rozhodně není zastáncem pokračování tvrdých sankcí a nekonečné izolace. Vzhledem ke své geografické poloze Omán navázal obchodní a bližší politické vztahy s Indii a Pákistánem a zcela přirozeně se začíná orientovat také na spolupráci zemí v rámci Indického oceánu. Podobně jako Katar se i Omán odváží otevřít ve svém hlavním městě izraelskou obchodní kancelář, ta však byla ze stejných důvodů v roce 2000 uzavřena.

Závěr

Perský záliv je a bude i v následujících letech ostře sledovanou oblastí se strategickým geopolitickým významem, a to nejen pro jeho ropné bohatství. Obvyklý černobílý pohled, který region rozděluje na hodné a bohaté prozápadní spojence a na zlé narušitele pořádku (Írán a Irák) se vymyká všem faktům a může být příčinou hluboké destabilizace celé oblasti. Obvykle se také hovoří o jednotném islámském regionu, ale skutečnost je mnohem komplikovanější. V Iráku vládne sunitská menšina šíitské většině, v Bahrajnu je situace obdobná, saúdská dynastie je spojená s puritánským wahábovským směrem, v Kuvajtu a SAE nalezneme málikovský a šafiovský směr a v Ománu netradiční ibádovskou sektu. K tomu připočteme ještě národnostní složení populace díky obrovské přistěhovalecké vlně a idea nábožensky a kulturně jednotné oblasti dostává vážné trhliny.

Také musíme vnímat, že všechny státy až na Irák procházejí rozsáhlými vnitřními proměnami, které pro jejich křehkost může ohrozit jakýkoliv zásah zvenčí, zejména vojenský úder spojený s trvalejší cizí vojenskou přítomností. Veřejné mínění i opozice ve všech státech se staví velmi ostře proti preventivnímu úderu na Irák a dá se očekávat, že pokud k němu dojde, výsledkem bude radikální nárůst islámského extremismu. Obzvláště ve velkých problémech by se ocitla saúdská dynastie a vládcové Bahrajnu.

Co by případný úder přinesl Íránu si netroufám odhadnout. Očekávat se ale dá minimálně zpomalení reform a oslabení pozice prezidenta Chátamího, s nímž jsou osobně spojeny naděje na budoucí mírové soužití států v Perském zálivu.

Samotný Irák by zřejmě dopadl ještě hůře – pád režimu Saddáma Husajna může tento stát kompletně rozložit a může vzniknout velké mocenské vakuum, které může vyplnit nyní již opět revolučně naladěný Írán. Pochybuji o tom, že existuje skutečná opozice, která by byla schopna Irák po případné válce s USA efektivně spravovat a vést k lepší budoucnosti.

Závěrem lze tedy vyjádřit přesvědčení, že oblast Perského zálivu je nesmírně citlivá na zásahy zvnějšku a dá se předpokládat zásadní destabilizace v případě jakéhokoliv konfliktu. Spory, které se podařilo vyřešit či utlumit v rámci GCC, jsou totiž ještě příliš živé.

Literatura:

- BUREŠ, J. *Blízkovýchodní politika Bushovy administrativy*. Praha: ÚMV, 1991.
- DEGENHARDT, H. W. *Treaties and Alliances of the World*. A Keesing's Reference Publication. 4th edition. Harlow: Longman House, 1986.
- DELURY, G. *Longman's World Encyclopedia of Political Systems*. New York: Longman House, 1983.
- EAST, R., JOSEPH, T. *Political Parties of Africa and Middle East*. A Reference Guide. London: Circa, 1993.
- FILIP, J. *Státy Perského zálivu*. Praha: Svoboda, 1979.
- GOMBÁR, E. *Moderní dějiny islámských zemí*. Praha: Karolinum, 1999.
- GOMBÁR, E. *Dramatický půlměsíc*. Praha: Karolinum, 2001.
- CHUBIN, S. *Whither Iran?* Oxford: Oxford University Press, 2002.
- KEDOURIE, E. *Politics in the Middle East*. Oxford: Opus, 1992.
- KROPÁČEK, L. *Duchovní cesty islámu*. Praha: Vyšehrad, 1993.
- KROPÁČEK, L. *Islámský fundamentalismus*. Praha: Vyšehrad, 1996.
- KROPÁČEK, L. *Blízký východ na přelomu tisíciletí*. Praha: Vyšehrad, 1999.
- MENDEL, M. *Islámská výzva*. Praha: Atlantis, 1994.
- MENDEL, M.: *Džihád*. Brno: Atlantis, 1997.
- PELLETIERE, S. *What to do about Saddam*. 1996.
- PETERSON, J. E. *Saudi Arabia and the Illusion of Security*. London: Oxford University Press, 2002.
- RENGGER, N. J., CAMPBELL, J. *Treaties and Alliances of the World*. 6th edition. London: Cartemill Publishing, 1995.
- SHIMONY, Y., LEVINE, E. *Political Dictionary of the Middle East in the 20th Century*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1972.
- SHLOMO, G. *The Middle East Military Balance*. Tel Aviv: Tel Aviv University, 1993.
- Border and Territorial Disputes. *A Keesing's Reference Publication*. (Kol. autorů.) Harlow: Longman House, 1987.
- The Middle East and North Africa*. Kolektiv autorů. London: Europa Publications Limited, 1991.
- Liga arabských států*. Kolektiv klubu Opus arabicum. Praha: Dar ibn Rushd, 1996.
- Jane's Sentinel Security Assessment: The Gulf States*. Kolektiv autorů. Surrey: Sentinel House, 2002.
- Korán*. Překlad I. Hrbka. Praha: Odeon, 1991.

Periodika:

Archiv orientální, Keesing's Record of World Events, Mezinárodní politika, Mezinárodní vztahy, Ekonom, Defence Monitor, Military Review, Rusi Newsbrieff, Jane's Intelligence, Rusi Journal, NATO's Sixteen Nations, Armed Force Journal, Foreign Affairs.